

*ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΙΚΑΝΟΤΗΤΩΝ, ΤΗΣ
ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ 12-18 ΕΤΩΝ
ΠΟΥ ΦΟΙΤΟΥΝ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ Β/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΛΕΥΚΑΔΑΣ*

ΛΕΥΚΑΔΑ, 2014

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	σελ. 3
Κεφάλαιο 1: Τα χαρακτηριστικά της εφηβείας.....	σελ. 5
Κεφάλαιο 2: Έρευνες για τους εφήβους.....	σελ. 10
Κεφάλαιο 3: Μέθοδος.....	σελ.13
Κεφάλαιο 4: Αποτελέσματα.....	σελ.15
4.1. Περιγραφική Στατιστική	σελ.15
4.2. Συσχετίσεις.....	σελ.31
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα-τρόποι αντιμετώπισης	σελ.34
Βιβλιογραφία	σελ.38

Εισαγωγή

Ανέκαθεν αρκετοί ήταν οι μαθητές που αντιμετώπιζαν προβλήματα στο σχολείο. Με βάση έρευνα που πραγματοποίησε η Πολυχρονοπούλου (1991), με στόχο να καταγράψει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο έλληνας εκπαιδευτικός στην τάξη, τα προβλήματα ταξινομούνται στις εξής τρεις κατηγορίες:

- προβλήματα με εξωστρεφή συμπτώματα, που διαταράσσουν το πρόγραμμα της τάξης.
- προβλήματα ανασφάλειας, αναστολής και απόσυρσης, σε βαθμό που δε χρειάζεται παραπομπή σε εξειδικευμένα κέντρα ή πρόσωπα, για θεραπεία συμπεριφοράς.
- προβλήματα μαθησιακών δυσκολιών των μαθητών στην ανάγνωση, στη γραφή, στην ορθογραφία και στα μαθηματικά.
- προβλήματα με σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές, οι οποίες, για να αντιμετωπιστούν απαιτούν συνεργασία του εκπαιδευτικού ή του γονέα με αυστηρά εξειδικευμένα πρόσωπα (π.χ. παιδοψυχιάτρους, ψυχολόγους, ειδικούς παιδαγωγούς κ.α.)

Επιπλέον υπάρχουν έρευνες που δείχνουν ότι τα προβλήματα των μαθητών μπορεί να εξαρτώνται από διάφορους παράγοντες. Για παράδειγμα, οι Crijnen, Achenbach και Verhulst (1997) διαπίστωσαν ότι τα αγόρια εμφάνιζαν συχνότερα από τα κορίτσια προβλήματα προσοχής και παραπρωματική και επιθετική συμπεριφορά. Αντίθετα τα κορίτσια εμφάνιζαν συχνότερα άγχος, κατάθλιψη και σωματικά ενοχλήματα. Επίσης μελέτη των Steinhausen, Dorr, Kannenberg και Malin (2001) έδειξε ότι τα παιδιά με χαμηλό ανάστημα, ανεξάρτητα από την ιατρική αιτιολογία αυτής της κατάστασης και ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία και το κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο, είχαν περισσότερα κοινωνικά προβλήματα από τα άλλα παιδιά.

Σκοπός της έρευνας που πρόκειται να πραγματοποιηθεί είναι η απόκτηση δεδομένων για ένα ευρύ φάσμα ικανοτήτων, προσαρμοστικής λειτουργικότητας και προβλημάτων συμπεριφοράς εφήβων ηλικίας 11-18 ετών που κατοικούν στη Λευκάδα. Μέσω της έρευνας πρόκειται να μελετηθούν οι σημαντικότεροι τομείς της ζωής των εφήβων όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι φιλικές σχέσεις, οι ασχολίες τους στον ελεύθερο χρόνο, η βία στο σχολείο, η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, τα ατυχήματα, η σωματική άσκηση και παχυσαρκία. Τα δεδομένα αυτά αναμένεται να βοηθήσουν στην αναγνώριση των θετικών χαρακτηριστικών αλλά και των περιοχών στις οποίες απαιτείται βοήθεια και βάσει αυτών μπορούν να προγραμματιστούν παρεμβάσεις από το Συμβουλευτικό Σταθμό Νέων.

Τα προς διερεύνηση ερευνητικά ερωτήματα είναι:

- Πως συμπεριφέρονται οι έφηβοι;
- Ποια είναι τα βασικότερα προβλήματα τους;
- Ποια θετικά στοιχεία αναγνωρίζουν οι ίδιοι ότι έχουν;
- Πως αξιολογούν τις μαθητικές τους επιδόσεις;
- Ποιες είναι οι κύριες ασχολίες τους εκτός του σχολείου;
- Υπάρχει εξάρτηση των παραπάνω από τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά;

Κεφάλαιο 1^ο: Τα Χαρακτηριστικά της εφηβείας

Η εφηβική ηλικία είναι η τελευταία φάση ανάπτυξης του ατόμου που καλύπτει μια χρονική περίοδο ανάμεσα στην παιδική ηλικία και τη φάση της ωριμότητας.

Η είσοδος του ατόμου στην εφηβεία επηρεάζεται από περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς, βιολογικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, με αποτέλεσμα να ποικίλει χρονικά. Επίσης σημαντική διαφοροποίηση προκύπτει ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Συνήθως η έναρξη της εφηβείας στα κορίτσια εντοπίζεται στην ηλικία των 12 ετών και στα αγόρια στην ηλικία των 14 ετών.

Πολλοί διακρίνουν την εφηβεία στα ακόλουθα τρία στάδια:

- Της **προεφηβείας** (11^ο-13^ο έτος της ηλικίας) όπου αρχίζει η διαφοροποίηση από την παιδική ηλικία.
- Της **κυρίως εφηβείας** (13^ο- 18^ο έτος της ηλικίας) όπου συντελούνται οι περισσότερες από τις σωματικές και ψυχολογικές αλλαγές.
- Της **όψιμης εφηβείας** (18^ο-20^ο έτος της ηλικίας) όπου οι αλλαγές αποκρυσταλλώνονται, χωρίς το άτομο να έχει φτάσει στην πλήρη ωρίμανση(Κουρκούτας, 2001).

Η εφηβεία, περιλαμβάνει το σύνολο των αλλαγών που συμβαίνουν στους τέσσερις βασικούς τομείς της ανάπτυξης: το βιοσωματικό (αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα), το γνωστικό (ανάπτυξη της αφαιρετικής σκέψης), τον κοινωνικό (τάση για αυτονομία) και το συναισθηματικό (εναλλαγές της ψυχικής διάθεσης) (Μακρή-Μπότσαρη, 2011).

Ειδικότερα, όσον αφορά το βιοσωματικό τομέα αναφερόμαστε συχνά στο «αυξητικό τίναγμα» κατά το οποίο αυξάνεται με πολύ γοργό ρυθμό η ανάπτυξη του σώματος. Ειδικότερα αυξάνεται το ύψος, το βάρος και αλλάζει η μορφή του σώματος. Παρατηρείται ανάπτυξη του στήθους στα κορίτσια, «σπάσιμο» της φωνής στα αγόρια, μεγάλη ανάπτυξη των άκρων, εμφάνιση τριχοφυΐας, κ.α.. Επιπλέον, μεγάλες αλλαγές συμβαίνουν σε όλα τα οργανικά συστήματα με τις περισσότερες από αυτές να αφορούν το αναπαραγωγικό.

Στο γνωστικό επίπεδο το άτομο αποκτά την τυπική νόηση. Εμφανίζεται η ικανότητα αφαιρετικών νοητικών πράξεων και η χρήση υποθετικού συλλογισμού. Ο έφηβος έχει περάσει ήδη στο στάδιο της αφηρημένης σκέψης που του δίνει την δυνατότητα της διατύπωσης υποθέσεων αλλά και της κριτικής αξιολόγησης της πραγματικότητας που

βιώνει. Ο έφηβος τώρα μπορεί να λύσει ένα πρόβλημα χρησιμοποιώντας όλους του δυνατούς τρόπους. Επίσης ξεκινά να σκέφτεται πράγματα για τον εαυτό του και το μέλλον του. Τέλος, στα πλαίσια του πειραματισμού αρχίζει να αναζητά πολιτικές και θρησκευτικές αξίες καθώς αναζητά και πρότυπα όπως τραγουδιστές, αθλητές, κ.α. στην προσπάθειά του να προσδιορίσει τον εαυτό του.

Όσον αφορά τον κοινωνικό τομέα, κατά την περίοδο της εφηβείας, κύριο μέλημα του έφηβου είναι η επίτευξη της ατομικής ταυτότητας. Στην προσπάθεια του αυτή, τείνει να χαλαρώνει τους δεσμούς με τους γονείς του, οι οποίοι επιθυμούν να διατηρήσουν τον έλεγχο απέναντί του, αλλά και γενικότερα με τα ενήλικα άτομα που διαθέτουν κάποιες μορφής εξουσία στη ζωή του. Αντίθετα, αυξάνεται η σημασία των σχέσεων που έχει με τους συνομηλίκους του.

Στο συναισθηματικό τομέα ο έφηβος ανησυχεί για πολλά πράγματα και θέλει να είναι ανεξάρτητος. Επίσης υπάρχει συναισθηματική αστάθεια και οι γνωστές, απότομες και συχνές συναισθηματικές αλλαγές. Ο έφηβος μπορεί να είναι τη μια στιγμή χαρούμενος και την άλλη μελαγχολικός. Εμφανίζει μεγάλο πείσμα και είναι πολύ άκαμπτος ενώ παράλληλα μπορεί να υποτάσσεται εύκολα είτε σ' ένα εκλεγμένο αρχηγό, είτε σε μια ομάδα όπου ανήκει (το φαινόμενο της μάζας).

Γεγονός πάντως είναι ότι το πέρασμα από την παιδική στην εφηβική ηλικία οδηγεί σε απώλεια της σταθερότητας και της βεβαιότητας για τον έφηβο. Το πόσο επώδυνη θα είναι η περίοδος της εφηβείας εξαρτάται από το πόσο καλύπτονται οι συναισθηματικές και οι ψυχολογικές του ανάγκες. Ένας έφηβος που δεν καλύπτει τις ανάγκες του για ασφάλεια, αγάπη, αναγνώριση, εκτίμηση από τους συνομηλίκους, αλλά και για ελευθερία, ανεξαρτησία και αυτοπραγμάτωση είναι πιο πιθανό να συναντήσει δυσκολίες σε αυτή την περίοδο της ζωής του (Πιάνος, 2000). Παρόλα αυτά τις περισσότερες φορές η μετάβαση πραγματοποιείται χωρίς να προκληθούν ιδιαίτερα τραύματα (Head, 2000). Οι έφηβοι τις περισσότερες φορές είναι υγιείς και τα προβλήματα τους συνήθως αντιμετωπίζονται εύκολα. Έχει υπολογιστεί ότι το 15% - 20% πάσχει από σοβαρά νοσήματα, ενώ οι υπόλοιποι αντιμετωπίζουν προβλήματα που μπορούν εύκολα να ελεγχθούν. (Τσίτσικα, 2014). Συνοπτικά, κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι τα εξής:

- **Μαθησιακές δυσκολίες, Διάσπαση προσοχής-Υπερκινητικότητα:** Οι μαθησιακές δυσκολίες αναφέρονται στην αποτυχία του παιδιού στις σχολικές δεξιότητες

παρόλο που διαθέτει φυσιολογική νοημοσύνη και έχει επαρκείς περιβαλλοντικές επιδράσεις . Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες δυσκολεύονται να αποκτήσουν δεξιότητες όπως:

- ανάγνωση
- κατανόηση του περιεχομένου της ανάγνωσης
- γραπτή και προφορική έκφραση
- κατανόηση του προφορικού λόγου
- μαθηματικές πράξεις και μαθηματική λογική

Τα παιδιά αυτά δεν παρουσιάζουν καμία ακουστική ή οπτική βλάβη, νοητική καθυστέρηση ή συναισθηματική διαταραχή (Τριλιανός, 2002)

Άλλο ένα πρόβλημα που μπορεί να παρουσιάζεται είναι η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητα. Ο όρος ΔΕΠ/ΔΕΠΥ χρησιμοποιείται για να περιγράψει παιδιά, τα οποία παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα εστίασης προσοχής, ελέγχου παρορμητικότητας και υπερκινητικότητας (Barkley, 1990). Τα παιδιά με ΔΕΠΥ στο σχολείο είναι αντικοινωνικά, δεν αποδίδουν στη σχολική εργασία, έχουν προβλήματα στην ανάγνωση και σοβαρά προβλήματα στη γραφή.

- **Άγχος:** Η τάση του εφήβου για ανεξαρτησία, οικογενειακά προβλήματα που ενδεχομένως αντιμετωπίζει, η ανάγκη του για καταξίωση και διάφορες συγκρούσεις που μπορεί να έχει με την οικογένεια του ή τους συνομηλίκους του, του δημιουργούν άγχος το οποίο εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους όπως προβλήματα στην αναπνευστική λειτουργία, στομαχικό έλκος, ευερέθιστο έντερο ημικρανίες, διαταραχές ύπνου, διατροφικές διαταραχές, απομόνωση, επιθετικότητα, θυμός, παραίτηση, και απώλεια ενδιαφερόντων.
- **Λεκτική ή σωματική παρενόχληση:** Τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν, μεταξύ των εφήβων τα κρούσματα σχολικού εκφοβισμού. Σχολικός εκφοβισμός είναι η διαρκής σωματική, λεκτική, ή ψυχολογική βία που προκαλείται από ένα άτομο ή μια ομάδα εναντίον ενός άλλου ατόμου το οποίο δεν μπορεί να υπερασπίσει τον εαυτό του στην παρούσα κατάσταση (Ronald, 1989).

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα ποσοστά της σχολικής βίας και εκφοβισμού κυμαίνονται μεταξύ 5-22%. Σε αυτή τη διαφοροποίηση των αποτελεσμάτων ρόλο

παίζουν : τα χαρακτηριστικά των δειγμάτων, Η μεθοδολογία των ερευνών και οι διαφορετικοί ορισμοί της σχολικής βίας που χρησιμοποιούνται (Αρτινοπούλου , 2001)

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του σχολικού εκφοβισμού είναι τα εξής:

- Η πρόθεση του δράστη να βλάψει
- Η πραγματοποίηση της παραπάνω πρόθεσης
- Η βλάβη του θύματος
- Η έλλειψη δικαιολογίας για την πράξη
- Η επανάληψη της συμπεριφοράς
- Η ικανοποίηση του δράστη (Rigby, 2001)

Οι παράγοντες στους οποίους οφείλεται συνήθως η βία είναι οι παρακάτω:

- Τα χαρακτηριστικά της κοινότητας (η εμπλοκή των νέων σε βία, η διακίνηση ναρκωτικών, ή ανεργία κ.α.)
 - Το οικογενειακό υπόβαθρο (το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, οι τρόποι επίλυσης των συγκρούσεων, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας κ.α.)
 - Το σχολικό κλίμα (η δικαιοσύνη του σχολείου, η ύπαρξη ασφάλειας, η αποδοχή και η επιβράβευση της διαφορετικότητας)
 - Η χρήση ουσιών στο σχολείο
 - Η ηλικία των παιδιών
 - Το φύλο των μαθητών
 - Το άγχος
- **Χαμηλή αυτοεκτίμηση:** Πολλές φορές οι έφηβοι έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση η οποία εκδηλώνεται με έλλειψη ικανοποίησης από τη ζωή τους, εναλλαγές στα συναισθήματά τους και ανασφάλεια.

- **Συμπεριφορές υψηλού κινδύνου:** Σε αυτή την κατηγορία προβλημάτων μπορούμε να εντάξουμε το κάπνισμα, τη χρήση ουσιών, την κατάχρηση του διαδικτύου, την ακατάλληλη οδική συμπεριφορά και την σεξουαλική δραστηριότητα χωρίς προστασία (Τσίτσικα, 2014).
- **Παχυσαρκία:** Με τον όρο παχυσαρκία εννοούμε τη μεγάλη συσσώρευση λίπους στο σώμα. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μεγάλη αύξηση της παιδικής και εφηβικής παχυσαρκίας, γεγονός που δημιουργεί προβλήματα τόσο στη σωματική, όσο και στην ψυχική υγεία.
- **Διαταραχές πρόσληψης τροφής:** Οι κυριότερες μορφές διαταραχών είναι η νευρική ανορεξία και η βουλιμία. Το άτομο που πάσχει από νευρική ανορεξία (συνήθως κορίτσι) αρνείται τη λήψη τροφής, έχει διαταραγμένη εικόνα για το σώμα του και διακατέχεται από το φόβο ότι θα πάρει βάρος. Το άτομο που πάσχει από βουλιμία, αντίθετα οδηγείται σε επαναλαμβανόμενη υπερφαγία η οποία ακολουθείται από εναλλαγές στη διάθεση και άγχος. Αποτέλεσμα αυτών είναι η πρόκληση εμετών και η υπερβολική σωματική άσκηση για να αντισταθμιστεί η επιπλέον πρόσληψη τροφής.

Ένα ερώτημα που δημιουργείται είναι κατά πόσον οι έφηβοι σήμερα έχουν να αντιμετωπίσουν περισσότερα ή λιγότερα προβλήματα σε σχέση με αυτά των προηγούμενων γενεών. Η απάντηση είναι ότι, αν και βρίσκονται σε καλύτερη θέση, όσον αφορά τον υλικό πλούτο που έχουν στη διάθεση τους, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες καθώς εισέρχονται σε μια κοινωνία που από τη φύση της είναι ρευστή. Σε αντίθεση δηλαδή με το παρελθόν όπου ο έφηβος μπορούσε με μεγάλη σχετικά βεβαιότητα να σχεδιάζει το μέλλον του, σήμερα δεν μπορεί να προγραμματίσει την ενήλικη ζωή του, παρά μόνο για μικρά διαστήματα. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει ανά διαστήματα να επανακαθορίζει τον εαυτό του ώστε να καταφέρνει να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ζωής του που διαρκώς αλλάζουν (Head, 2000).

Κεφάλαιο 2^ο: Έρευνες για τους έφηβους

Κατά καιρούς έχουν γίνει πολλές έρευνες για τα προβλήματα και τη συμπεριφορά των εφήβων. Μερικές από αυτές αναφέρονται παρακάτω.

Πολλές είναι οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από το Πανεπιστημιακό Ερευνητικό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.) και αφορούν συμπεριφορές των εφήβων. Συγκεκριμένα, το 2011 πραγματοποιήθηκε έρευνα από τους Κοκκέβη, Φωτίου, Σταύρου και Καναβού σχετική με τη συμπεριφορά και την υγεία των εφήβων. Τα αποτελέσματα της έδειξαν ότι το 32% αισθάνεται θυμό, το 32% αισθάνεται νευρικότητα, το 21,7% δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί σε αυτό που κάνει, το 17% έχει συχνά πονοκεφάλους, το 13,6% δυσκολεύεται να κινηθεί, το 7,6% έχει ζαλάδες και το 7,6% έχει πόνους στο στομάχι. Τα κορίτσια φαίνεται να αντιμετωπίζουν αυτά τα συμπτώματα περισσότερο συχνά από τα αγόρια (Κοκκέβη και συν. 2011).

Σε δεύτερη έρευνα σχετική με την οικογένεια φαίνεται ότι το 85,3% των εφήβων έχουν ελληνική εθνικότητα, το 65,2% έχει δύο γονείς που εργάζονται και το 81% θεωρεί ότι έχει πολύ καλές ως άριστες σχέσεις με την οικογένεια του. Εντούτοις πρόβλημα αποτελεί το ότι αυτό το ποσοστό έχει μειωθεί σε σχέση με το παρελθόν. Επίσης χρειάζεται να αναφερθεί ότι το ποσοστό ικανοποίησης από τις σχέσεις με την οικογένεια μειώνεται καθώς οι έφηβοι μεγαλώνουν (Κοκκέβη και συν. 2011).

Όσον αφορά τη φυσική δραστηριότητα το 33,1% των εφήβων αναφέρει ότι έκανε συχνά κάποια φυσική δραστηριότητα τις τελευταίες 7 μέρες. Το ποσοστό των αγοριών που δραστηριοποιήθηκαν συχνά σωματικά ήταν σημαντικά υψηλότερο ποσοστό (42,2%) συγκριτικά με τα κορίτσια (24,4%). Το ποσοστό των εφήβων που αναφέρουν συχνή φυσική δραστηριότητα μειώνεται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου (Κοκκέβη και συν. 2011).

Σε σχέση με το σχολείο, το 63,7% των εφήβων που συμμετείχαν στην έρευνα δηλώνει ικανοποιημένο από αυτό. Το αντίστοιχο ποσοστό το 1998 ήταν 73,8%. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται με τους συμμαθητές είναι ικανοποιητικές αφού το 60,3% δηλώνει ικανοποιημένο από αυτές. Από την άλλη πλευρά, οι σχέσεις με τους καθηγητές φαίνεται να τους ικανοποιούν λιγότερα. Συγκεκριμένα, το 50% είναι ικανοποιημένο από τους καθηγητές του. Τέλος, δύο στους 5 μαθητές (40,3%) νιώθουν πιεσμένοι από τη δουλειά του σχολείου. Παρόμοια ποσοστά εμφανίζονται σε αγόρια και κορίτσια (Κοκκέβη και συν. 2011) .

Οι έφηβοι στον ελεύθερό τους χρόνο ακούνε μουσική (83%), ασχολούνται με αθλητικές δραστηριότητες (69,6%) και παίζουν παιχνίδια σε ηλεκτρονικό υπολογιστή(62,1%). Συγκριτικά με τα αγόρια, τα κορίτσια έχουν ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων (π.χ. ανάγνωση εξωσχολικών βιβλίων, ζωγραφική, χορός) (Κοκκέβη και συν. 2011).

Σε άλλη έρευνα του Πανεπιστημιακού Ερευνητικού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ), σχετική με τις φιλίες που αναπτύσσουν οι έφηβοι, υποστηρίχθηκε ότι το 80,8% των εφήβων αναφέρουν ότι έχουν τουλάχιστον 3 στενούς φίλους, ενώ το 17,9% έχουν 1 με 2 στενούς φίλους. Στην ερώτηση σχετικά με τη συχνότητα συνάντησης με τους φίλους τους, 1 στους 4 εφήβους απάντησε κάθε μέρα. Ένας στους 3 εφήβους (34,2%) συναντιέται 1-2 μέρες την εβδομάδα, ενώ για το 16% κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει καθόλου (Κοκκέβη και συν. 2011).

Επίσης, όσον αφορά τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών φαίνεται ότι η ηλικία και το φύλο παίζουν ρόλο στη. Συγκεκριμένα, φαίνεται ότι το 24,5% των εφήβων ηλικίας 17-18 ετών καπνίζουν, ενώ ξεκινούν στα 13-14 έτη. Επιπλέον, όσον αφορά το φύλο, καπνίζουν περισσότερα αγόρια από κορίτσια και οι διαφορές αυξάνονται με τη βαρύτητα του καπνίσματος. Αντίστοιχα, η κατανάλωση αλκοόλ και μέθη αυξάνονται πολύ με την ηλικία αφού πάνω από δυο φορές την εβδομάδα πίνει σχεδόν ένας στους 5 εφήβους 17-18 ετών (18%). Τέλος, σε σχέση με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών φαίνεται ότι με την ηλικία αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός όσων έχουν κάνει χρήση. Στην ηλικία των 17-18 ετών χρήση κάνναβης τον τελευταίο χρόνο έχει κάνει ένας στους 7 (13,6%) και τον τελευταίο μήνα το 8%. Επίσης, έχουν κάνει χρήση περισσότερα αγόρια από κορίτσια με αναλογία ~ 2,5 προς 1 (Κοκκέβη και συν. 2011).

Τέλος, σε σχέση με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού το 15,8% ανέφερε εκφοβισμό άλλου μαθητή στο σχολείο. Τα αγόρια ανέφεραν τη συμπεριφορά αυτή σε σχεδόν τριπλάσιο ποσοστό (23,4%) σε σύγκριση με τα κορίτσια (8,8%). Η συμμετοχή σε εκφοβισμό δείχνει ότι αυξάνεται με την ηλικία. Το 8,5% των μαθητών δήλωσε ότι έχει υπάρξει θύμα σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού τουλάχιστον 2 φορές το μήνα κατά το τελευταίο δίμηνο (Κοκκέβη και συν. 2011) .

Επιπλέον, όσον αφορά το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε προγενέστερα (το 1990) σε παιδιά ηλικίας 8-12 ετών έδειξε ότι το 18,8% του συνόλου των μαθητών ήταν θύματα και το 10,5% ήταν θύτες (Andreu, 2000).

Σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά των εφήβων παίζει το φύλο. Συγκεκριμένα, τα αγόρια φαίνεται να εμπλέκονται περισσότερο σε παραβατικές συμπεριφορές, όπως κλοπές (14% αγόρια, 7% κορίτσια), καταστροφή ξένης ιδιοκτησίας (32% αγόρια, 11% κορίτσια) και χρήση απαγορευμένων ουσιών (22% αγόρια, 12% κορίτσια) (Vassallo et al., 2002).

Κατά το 1990 πραγματοποιήθηκε έρευνα από τους Coleman και Henry με στόχο να δείξουν ότι οι έφηβοι καταπιάνονται με ένα πρόβλημα κάθε φορά και δεν προχωρούν σε επόμενο ένα δεν έχουν προηγουμένως επιλύσει το προηγούμενο. Συγκεκριμένα μελέτησαν τις πηγές άγχους στα αγόρια ανάλογα με την ηλικία τους και βρήκαν ότι η μεγαλύτερη αναστάτωση στα αγόρια στην περίοδο των 11 ετών είναι η προοπτική της ετερόφυλης δραστηριότητας, στην περίοδο των 14-15 ετών είναι η απόρριψη από την ομάδα των συνομηλίκων, ενώ στα 17 είναι οι σχέσεις με του γονείς (Coleman, J.C. and Henry, L., 1990).

Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να συγκρίνουμε τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας.

Κεφάλαιο 3^ο: Μέθοδος

Για τη διεξαγωγή της έρευνας η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή του υλικού ήταν το ερωτηματολόγιο. Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκε αυτή η μέθοδος είναι οι εξής:

- Οι ερωτώμενοι μπορούν να εκφράσουν ελεύθερα την άποψη τους
- Μπορούν να συμπληρωθούν από μεγάλο αριθμό ατόμων
- Τα άτομα που απαντούν μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα
- Οι τρόποι ανάλυσης του υλικού είναι τυποποιημένοι
- Ο ερευνητής δεν μπορεί να επηρεάσει τις απαντήσεις
- Οι συμμετέχοντες απαντούν στις ίδιες ερωτήσεις σε παρόμοιες συνθήκες
- Η συλλογή των δεδομένων γίνεται σε λίγο χρόνο (περίπου 20 λεπτά για το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο) ώστε να μην απασχολούνται από τις σχολικές τους υποχρεώσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τέσσερα σχολεία του νομού Λευκάδας που επιλέχθηκαν με κλήρωση. Τα σχολεία που συμμετείχαν είναι το 1^ο Γυμνάσιο Λευκάδας, το Γυμνάσιο Καρυάς Λευκάδας (με Λυκειακές τάξεις), το Γυμνάσιο Μεγανησίου Λευκάδας (με Λυκειακές τάξεις) και το Γενικό Λύκειο Νυδριού Λευκάδας. Το σύνολο των μαθητών των σχολείων αυτών είναι 357. Οι μαθητές που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο ήταν τελικά 87 (όσων οι γονείς προσκόμισαν υπεύθυνη δήλωση).

Για τη διενέργεια της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν ανώνυμα, αυτοσυμπληρούμενα ερωτηματολόγια που χορηγήθηκαν στην τάξη. Το ερωτηματολόγιο που επιλέχθηκε ήταν το ερωτηματολόγιο για εφήβους (YSR) του Συστήματος Achenbach για Εμπειρικά Βασισμένη Αξιολόγηση. Η επιλογή του συγκεκριμένου έγινε, γιατί θεωρήθηκε το πιο κατάλληλο για την αξιολόγηση των ικανοτήτων, της προσαρμοστικής λειτουργικότητας και των προβλημάτων συμπεριφοράς και συναισθήματος των εφήβων με εύκολο, έγκυρο και οικονομικό τρόπο. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει τα δημογραφικά στοιχεία του μαθητή. Επιπλέον του ζητούνται πληροφορίες για τις δραστηριότητες που κάνει, τις σχέσεις του με τους άλλους και τη σχέση του με τα μαθήματα. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει ανοικτού τύπου ερωτήσεις στις οποίες ο μαθητής καλείται να καταγράψει τις ανησυχίες του σχετικά με τον εαυτό του και το

σχολείο, τα θετικά του στοιχεία καθώς και την ύπαρξη κάποιας αρρώστιας ή αναπηρίας. Η τελευταία ενότητα περιλαμβάνει 112 περιγραφές συμπεριφοράς παιδιών, τις οποίες ο μαθητής καλείται να βαθμολογήσει με 0 όταν η συγκεκριμένη συμπεριφορά δεν του ταιριάζει, με 1 όταν η συγκεκριμένη συμπεριφορά του ταιριάζει κάπως ή μερικές φορές και με 2 όταν η συγκεκριμένη συμπεριφορά του ταιριάζει πολύ ή παρουσιάζεται πολύ συχνά. (Achenbach, 2003)

Για τη διασφάλιση της ανωνυμίας και της προστασίας του κάθε συμμετέχοντα πραγματοποιήθηκε ενημέρωση των διευθυντών των σχολείων και του συλλόγου των καθηγητών. Επιπρόσθετα, οι μαθητές πληροφορήθηκαν για τους ακριβείς σκοπούς της έρευνας και τους τονίστηκε ότι η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων είναι μία άκρως εμπιστευτική διαδικασία κατά την οποία δε θα γίνει αναφορά σε πολύ προσωπικά δεδομένα. Επιπλέον, σε κανένα από τα εργαλεία-ερωτηματολόγια δεν υπήρχε η απαίτηση για συμπλήρωση προσωπικών στοιχείων όπως ονόματος και επωνύμου συμμετέχοντα, ονόματος πατρός ή μητρός συμμετέχοντα κ.λ.π. . Τέλος, η επεξεργασία των αποτελεσμάτων έγινε προσωπικά από την ερευνήτρια και δε θα δημοσιευθούν τα αποτελέσματα του κάθε ερωτηματολογίου ξεχωριστά, αλλά τα αποτελέσματα θα είναι ένας συνδυασμός από το σύνολο των ερωτηματολογίων που θα έχουν συμπληρωθεί από όλους τους έφηβους.

Κεφάλαιο 4^ο: Αποτελέσματα

Α. Περιγραφική Στατιστική

Στους πίνακες που ακολουθούν φαίνονται τα ποσοστά που συγκέντρωσε η κάθε απάντηση στο ερωτηματολόγιο που μοιράστηκε στους μαθητές. Συγκεκριμένα, στους πίνακες **4.1.** - **4.6** φαίνεται ότι το 47,1% των μαθητών που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ήταν αγόρια, ενώ το 52,9% ήταν κορίτσια. Επίσης, τα περισσότερα παιδιά (34%) ήταν 14 ετών και φοιτούσαν στη Β' και στη Γ' Γυμνασίου και τα λιγότερα (2,3%) ήταν 12 ετών. Όσον αφορά την εθνικότητα τους, στη συντριπτική τους πλειοψηφία (94,3%) είναι Έλληνες. Τέλος, οι περισσότεροι δήλωσαν ότι ο πατέρας τους είναι ελεύθερος επαγγελματίας (37,9%) και η μητέρα τους Δημόσιος ή Ιδιωτικός Υπάλληλος (25,1% και 17,2% αντίστοιχα).

Φύλο	Αγόρι	Κορίτσι
Ποσοστό	47,1%	52,9%

Πίνακας 4.1

Ηλικία	12 ετών	13 ετών	14 ετών	15 ετών	16 ετών	17 ετών	18 ετών
Ποσοστό	2,3%	16,1%	34,5%	19,5%	9,2%	9,2%	9,2%

Πίνακας 4.2

Εθνικότητα	Έλληνας/Ελληνίδα	Αλβανός/Αλβανή	Βέλγος/Βελγίδα	Ιρλανδός/Ιρλανδή	Ρουμάνος/Ρουμάνα
Ποσοστό	94,3%	2,4%	1,1%	1,1%	1,1%

Πίνακας 4.3

Τάξη	Α' Γυμνασίου	Β' Γυμνασίου	Γ' Γυμνασίου	Α' Λυκείου	Β' Λυκείου	Γ' Λυκείου
Ποσοστό	17,2%	28,7%	28,7%	9,2%	4,6%	11,6%

Πίνακας 4.4

Επάγγελμα πατέρα	Δημόσιος Υπάλληλος	Ιδιωτικός Υπάλληλος	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Επιχειρηματίας	Αγρότης	Κτηνοτρόφος	Συνταξιούχος
Ποσοστό	20,6%	14,7%	37,9%	8%	4,5%	2,2%	11,5%

Πίνακας 4.5

Επάγγελμα μητέρας	Δημόσιος Υπάλληλος	Ιδιωτική Υπάλληλος	Ελεύθερη Επαγγελματίας	Επιχειρηματίας	Κτηνοτρόφος	Οικιακά
Ποσοστό	25,1%	17,2%	11,3%	8,5%	1,1%	36,8%

Πίνακας 4.6

Στους πίνακες **4.7- 4.16** ακολουθούν ερωτήσεις που αφορούν το αγαπημένο άθλημα, το αγαπημένο χόμπι, τις λέσχες ή οργανώσεις ή ομάδες που συμμετέχουν και τα θελήματα που κάνουν οι έφηβοι. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι ασχολούνται με το ποδόσφαιρο, ο χρόνος που αφιερώνουν στο αγαπημένο τους άθλημα βρίσκεται στο μέσο όρο, όπως και οι επιδόσεις τους σε αυτό. Όσον αφορά, το αγαπημένο χόμπι, τα αποτελέσματα είναι μοιρασμένα. Στους περισσότερους αρέσει να ακούνε μουσική (23%), ακολουθεί ο χορός (21,8%), η ενασχόληση με το διαδίκτυο (16,1%), τα ηλεκτρονικά παιχνίδια (14,9%) και το διάβασμα (9,2%). Ο χρόνος που αφιερώνουν στο αγαπημένο τους χόμπι και η επίδοσή τους σε αυτό είναι στο μέσο όρο. Σε λέσχες, οργανώσεις ή ομάδες συμμετέχει το 60,9% (28,7% περισσότερο ενεργά και 27,6% στο μέσο όρο). Τέλος, σε σχέση με τα θελήματα που κάνουν, το 61,4% κάνει εξωτερικές εργασίες, ενώ το 35,6% κάνει δουλειές του σπιτιού. Η απόδοση των περισσότερων φαίνεται να είναι στο μέσο όρο (52,9%).

Αγαπημένο άθλημα	Ποδόσφαιρο	Μπάσκετ	Βόλεϊ	Κολύμβηση	Στίβος	Πινγκ-Πόνγκ	Άλλα	Κανένα
Ποσοστό	31%	16,1%	21,8%	4,6%	10,3%	4,6%	8,8%	2,3%

Πίνακας 4.7

Χρόνος που αφιερώνεται στο αγαπημένο άθλημα	Λιγότερο από το μέσο όρο	Στο μέσο όρο	Περισσότερο από το μέσο όρο
Ποσοστό	21,8%	47,1%	28,7%

Πίνακας 4.8

Επίδοση στο αγαπημένο άθλημα	Κάτω από το μέσο όρο	Στο μέσο όρο	Πάνω από το μέσο όρο
Ποσοστό	6,9%	57,5%	33,3%

Πίνακας 4.9

Αγαπημένο χόμπι	Μουσική	Internet	Διάβασμα	Ηλεκτρονικά Παιχνίδια	Χορός	Άλλο	Κανένα
Ποσοστό	23%	16,1%	9,2%	14,9%	21,8%	11,1%	3,4%

Πίνακας 4.10

Χρόνος που αφιερώνεται στο αγαπημένο χόμπι	Λιγότερο από το μέσο όρο	Στο μέσο όρο	Περισσότερο από το μέσο όρο
Ποσοστό	10,3%	41,4%	44,8%

Πίνακας 4.11

Επίδοση στο αγαπημένο χόμπι	Κάτω από το μέσο όρο	Στο μέσο όρο	Πάνω από το μέσο όρο
Ποσοστό	2,3%	46%	48,3%

Πίνακας 4.12

Συμμετοχή σε οργανώσεις, λέσχες ή ομάδες	Αθλητική ομάδα	Πολιτιστικός Σύλλογος	Άλλο	Καμία
Ποσοστό	42,5%	11,5%	6,8%	39,1%

Πίνακας 4.13

Βαθμός συμμετοχής σε οργανώσεις, λέσχες ή ομάδες	Λιγότερο ενεργά	Στο μέσο όρο	Περισσότερο ενεργά
Ποσοστό	4,6%	27,6%	28,7%

Πίνακας 4.14

Εργασίες (Θελήματα τα)	Δουλειές του σπιτιού	Εξωτερικές εργασίες	Άλλο	Καμία
Ποσοστό	35,6%	61,4%		23%

Πίνακας 4.15

Απόδοση στην εργασία σε σχέση με συνομήλικα παιδιά	Λιγότερο καλά	Το ίδιο καλά	Περισσότερο καλά
Ποσοστό	2,3%	52,9%	21,7%

Πίνακας 4.16

Οι πίνακες **4.17-4.22** αναφέρονται στις σχέσεις που αναπτύσσουν οι έφηβοι με φίλους, αδέρφια και γονείς. Όπως φαίνεται παρακάτω οι περισσότεροι έχουν 2-3 φίλους (48,3%) και ακολουθούν αυτοί που έχουν 4 ή περισσότερους (37,9%). Ως επί το πλείστον, συναντιούνται μαζί τους περισσότερες από τρεις φορές την εβδομάδα. Σε σχέση με τα αδέρφια τους οι περισσότεροι έχουν καλές σχέσεις (58,6%). Το ίδιο ισχύει και για τα άλλα παιδιά, αφού το 56,3% δηλώνει ότι έχει καλύτερες σχέσεις από το μέσο όρο και για τους γονείς, στους οποίους το 59,8% δηλώνει ότι συμπεριφέρεται καλύτερα από το μέσο όρο. Όσον αφορά την αυτονομία τους, τα περισσότερα παιδιά δηλώνουν ότι είναι το ίδιο (48,3%) ή περισσότερο αυτόνομα (50,6%) από τους συνομηλίκους τους.

Αριθμός φίλων	1	2-3	4 ή περισσότερους	Κανένας
Ποσοστό	11,5%	48,3%	37,9%	2,3%

Πίνακας 4.17

Συχνότητα συναντήσεων με φίλους (την εβδομάδα)	Λιγότερο από μια φορά	1-2 φορές	3 ή περισσότερες φορές
Ποσοστό	10,3%	37,9%	51,8%

Πίνακας 4.18

Ποιότητα σχέσεων με αδέρφια	Χειρότερη	Στο μέσο όρο	Καλύτερη	Δεν έχω αδέρφια
Ποσοστό	1,1%	27,6%	58,6%	12,6%

Πίνακας 4.19

Ποιότητα σχέσεων με άλλα παιδιά	Χειρότερη	Στο μέσο όρο	Καλύτερη
Ποσοστό	0%	43,7%	56,3%

Πίνακας 4.20

Συμπεριφορά στους γονείς	Χειρότερη	Στο μέσο όρο	Καλύτερη
Ποσοστό	2,3%	37,9%	59,8%

Πίνακας 4.21

Αυτονομία σε σχέση με παιδιά της ίδιας ηλικίας	Λιγότερη	Η ίδια	Περισσότερη
Ποσοστό	1,1%	48,3%	50,6%

Πίνακας 4.22

Όσον αφορά την επίδοση τους στα μαθήματα, σε όλα τα μαθήματα οι περισσότεροι δηλώνουν ότι είναι πάνω από το μέσο όρο ή στο μέσο όρο.

Επίδοση στα μαθήματα				
	Κάτω από τη βάση	Κάτω από το μέσο όρο	Στο μέσο όρο	Πάνω από το μέσο όρο
Νέα Ελληνικά	1,1%	3,4%	44,8%	50,6%
Ιστορία	0%	9,2%	39,1%	51,7%
Φυσική/Χημεία	0%	8%	43,7%	48,3%
Μαθηματικά	2,3%	4,6%	42,5%	50,6%

Πίνακας 4.23

Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, το 93,1% των εφήβων δεν πάσχει από χρόνια ασθένεια ή έχει κάποιου είδους αναπηρία.

Υπαρξη χρόνιας ασθένειας ή αναπηρίας	Όχι	Ναι
Ποσοστό	93,1%	6,9%

Πίνακας 4.24

Στους πίνακες **4.25-4.26** παρουσιάζονται τα προβλήματα των εφήβων σε σχέση με το σχολείο και σε σχέση με τον εαυτό τους. Σύμφωνα με αυτούς το κυριότερο τους πρόβλημα σε σχέση με το σχολείο είναι το άγχος (20,6%), ενώ το κυριότερο τους πρόβλημα σε σχέση με τον εαυτό τους δεν προσδιορίζεται (15,1%). Αξίζει να σημειωθεί ότι μεγάλα είναι τα ποσοστά των ερωτηθέντων που και στις δύο περιπτώσεις δήλωσαν ότι δεν έχουν προβλήματα (63,2% και 73,5% αντίστοιχα).

Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σχετικά με το σχολείο	Άγχος	Εκπαιδευτικοί	Εκπαιδευτικό σύστημα	Άλλο	Δεν υπάρχουν προβλήματα
Ποσοστό	20,6%	4,6%	3,4%	8,2%	63,2%

Πίνακας 4.25

Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι σε σχέση με τον εαυτό τους	Άγχος	Επαγγελματικό μέλλον	Σχέσεις με συνομηλίκους	Άλλο	Δεν υπάρχουν προβλήματα
Ποσοστό	4,6%	3,4%	3,4%	15,1%	73,5%

Πίνακας 4.26

Σε ερώτηση για τα προτερήματα τους, αρκετοί απάντησαν την καλοσύνη (13,7%), την εμφάνιση (8%), την εξυπνάδα και την υπομονή (6,8%).

Προτερήματα	Εμφανίσιμος	Έξυπνος	Καλός	Κοινωνικός	Υπομονετικός	Φιλικός	Άλλο	Δεν έχω
Ποσοστό	8%	6,8%	13,7%	8%	6,8%	4,5%	43%	9,2%

Πίνακας 4.27

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα ποσοστά των απαντήσεων σε προτάσεις που σχετίζονται με την ύπαρξη άγχους/κατάθλιψης. Όσο υψηλότερα είναι τα ποσοστά, τόσο μεγαλύτερος είναι και ο κίνδυνος ο έφηβος να έχει άγχος ή κατάθλιψη. Όπως φαίνεται δεν παρουσιάζεται ιδιαίτερο πρόβλημα, παρά μόνο στο ότι αισθάνεται ότι πρέπει να είναι τέλειος όπου το 35% είπε ότι του ταιριάζει μερικές φορές και το 25% ότι του ταιριάζει πολύ συχνά, στο ότι αισθάνεται νευρικός όπου το 55,2% είπε ότι του ταιριάζει μερικές φορές και το 16,1% είπε ότι του ταιριάζει πολύ συχνά και στο ότι ανησυχεί όπου το 44,8% ότι του ταιριάζει μερικές φορές και το 23% είπε ότι του ταιριάζει πολύ συχνά.

Άγχος/Κατάθλιψη

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Κλαίει πολύ	65,5%	25,3%	9,2%
Φόβοι	43,7%	46%	10,3%
Φοβάται το σχολείο	89,7%	8%	2,3%
Φοβάται μήπως κάνει κακό	51,7%	37,9%	10,3%
Πρέπει να είναι τέλειος/α	39,1%	35,6%	25,3%
Αισθάνεται ότι δεν αγαπιέται	72,4%	20,7%	6,9%
Αισθάνεται ανάξιος/α	77%	16,1%	6,9%
Αισθάνεται νευρικός/ή	28,7%	55,2%	16,1%
Αισθάνεται φοβισμένος/η	47,1%	38%	14,9%
Αισθάνεται πολύ ένοχος/η	82,8%	13,8%	3,4%
Αισθάνεται αμήχανος/η	48,3%	34,5%	17,2%
Ανησυχεί	32,2%	44,8%	23%

Πίνακας 4.28

Συμφωνία με τις προτάσεις του παρακάτω πίνακα δηλώνει απόσυρση. Η μόνη πρόταση στην οποία φαίνεται ότι πολλοί έφηβοι θεωρούν ότι τους ταιριάζει πολύ συχνά (20,7%) ή μερικές φορές (55,2%) είναι αυτή που σχετίζεται με την ύπαρξη μυστικοπάθειας.

Απόσυρση

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Χαίρεται λίγο	56,4%	26,4%	17,2%
Προτιμά μόνος/η	66,7%	26,4%	6,9%
Δεν μιλά	82,8%	12,6%	4,6%
Είναι μυστικοπαθής	24,1%	55,2%	20,7%
Είναι ντροπαλός	48,3%	41,4%	10,3%
Δεν έχει ενέργεια	70,1%	20,7%	9,2%
Είναι δυστυχισμένος/η	80,5%	16,1%	3,4%
Είναι απομονωμένος/η	75,9%	19,5%	4,6%

Πίνακας 4.29

Ο πίνακας 4.30 αφορά σωματικά ενοχλήματα. Το πρόβλημα εδώ παρουσιάζεται στην ύπαρξη υπερβολικής κούρασης, πρόταση η οποία ταιριάζει πολύ συχνά στο 59,8% των εφήβων και μερικές φορές στο 26,4%.

Σωματικά Ενοχλήματα

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Έχει εφιάλτες	52,9%	40,2%	6,9%
Έχει ζαλάδες	73,6%	24,1%	2,3%
Αισθάνεται υπερβολικά κουρασμένος/η	13,8%	26,4%	59,8%
Αισθάνεται διάφορους πόνους	72,4%	17,2%	10,3%
Αισθάνεται πονοκεφάλους	59,8%	27,1%	12,6%
Αισθάνεται ναυτία	88,5%	9,2%	2,3%
Έχει οφθαλμολογικά προβλήματα	87,4%	9,2%	3,4%
Έχει δερματικά προβλήματα	89,7%	8%	2,3%
Έχει κοιλιακά προβλήματα	79,3%	11,5%	9,2%
Κάνει εμετούς	94,3%	4,6%	1,1%

Πίνακας 4.30

Οι προτάσεις του πίνακα 4.30 δηλώνουν κοινωνικά προβλήματα. Όπως φαίνεται παρακάτω καμία από τις προτάσεις δεν ταιριάζει πολύ συχνά σε ποσοστά μεγαλύτερα του 8%..

Κοινωνικά Προβλήματα

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Είναι εξαρτημένος/η	74,7%	21,8%	3,4%
Αισθάνεται μόνος/η	67,8%	25,3%	6,9%
Δεν τα πάει καλά με άλλους	79,3%	19,5%	1,1%
Είναι ζηλιάρης/α	80,5%	17,2%	2,3%
Άλλοι είναι εναντίον του/της	57,5%	34,5%	8%
Ατυχήματα	69%	23%	8%
Τον/την πειράζουν	63,3%	28,7%	8%
Δεν είναι αγαπητός/ή	80,5%	18,4%	1,1%
Είναι αδέξιος/α	70,1%	27,6%	2,3%
Προτιμά μικρότερα παιδιά	49,4%	46%	4,6%
Έχει προβλήματα λόγου	83,9%	11,5%	4,6%

Πίνακας 4.31

Ο πίνακας 4.32 αφορά προβλήματα σκέψης. Ούτε σε αυτή την περίπτωση φαίνεται να έχουμε ιδιαίτερα προβλήματα.

Προβλήματα Σκέψης

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Δεν μπορεί να βγάλει σκέψεις	23%	37,9%	39,1%
Τραυματίζεται	87,4%	9,2%	3,4%
Ακούει πράγματα	82,8%	12,6%	4,6%
Κάνει νευρικές κινήσεις	72,4%	20,7%	6,9%
Τσιμπά το δέρμα	92%	4,6%	3,4%
Επαναλαμβάνει πράξεις	46%	43,7%	10,3%
Βλέπει πράγματα	87,4%	6,9%	5,7%
Κοιμάται λιγότερο	43,7%	39,1%	17,2%
Μαζεύει πράγματα	70,1%	24,1%	5,7%
Παράξενη συμπεριφορά	58,6%	27,6%	13,8%
Παράξενες ιδέες	47,1%	41,4%	11,5%
Δυσκολία να κοιμηθεί	58,6%	31%	10,3%

Πίνακας 4.32

Στον πίνακα 4.33 που αφορά προβλήματα προσοχής πολλοί έφηβοι δηλώνουν ότι τους ταιριάζουν συχνά ή πολλές φορές οι προτάσεις που αφορούν την έλλειψη συγκέντρωσης (17,2% και 42,5% αντίστοιχα), την αδυναμία να σταθεί ακίνητος (21,9% και 42,5% αντίστοιχα) και την τάση να ονειροπολεί (31% και 43,7% αντίστοιχα).

Προβλήματα Προσοχής

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Φέρεται ανώριμα	65,5%	24,1%	10,3%
Δεν τελειώνει ό,τι αρχίζει	63,2%	29,9%	6,9%
Δεν συγκεντρώνεται	40,2%	42,5%	17,2%
Δεν μπορεί να σταθεί ακίνητος/η	35,6%	42,5%	21,9%
Είναι σε σύγχυση	78,2%	19,5%	2,3%
Ονειροπολεί	25,3%	43,7%	31%
Είναι παρορμητικός/ή	48,3%	43,7%	8%
Είναι κακός μαθητής/κακή μαθήτρια	71,3%	24	4,6%
Είναι απρόσεκτος/η	46	46	8

Πίνακας 4.33

Η συμφωνία με τις προτάσεις του πίνακα 4.34 δηλώνει παράβαση κανόνων. Η μόνη πρόταση στην οποία συμβαίνει αυτό είναι αυτή που αφορά την προτίμηση μεγαλύτερων παιδιών για φίλους. Συγκεκριμένα, 59,8% το εφήβων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο δήλωσαν ότι ταιριάζει μερικές φορές, ενώ 21,8% δήλωσαν ότι ταιριάζει πολύ συχνά.

Παράβαση κανόνων

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Πίνει αλκοόλ	80,5%	12,6%	6,9%
Δεν αισθάνεται τύψεις	57,5%	29,9%	12,6%
Παραβιάζει κανονισμούς	69%	26,4%	4,6%
Έχει «κακούς» φίλους	65,5%	27,6%	6,9%
Λέει ψέματα, εξαπατά	67,8%	31%	1,1%
Προτιμά μεγαλύτερα παιδιά για φίλους	18,4%	59,8%	21,8%
Έχει τάσεις φυγής	85,1%	10,3%	4,6%
Βάζει φωτιές	90,8%	3,4%	5,7%
Κλέβει από το σπίτι	95,4%	3,4%	1,1%
Κλέβει από ξένους	97,7%	2,3%	0%
Βρίζει	33,3%	58,6%	8%
Καπνίζει	94,3%	1,1%	4,6%
Σκασιαρχείο	57,5%	29,9%	12,6%
Χρήση ουσιών	98,9%	1,1%	0%

Πίνακας 4.34

Τέλος, ο πίνακας 4.35 αφορά προτάσεις που δηλώνουν επιθετική συμπεριφορά. Μεγάλο ποσοστό δηλώνει ότι συμφωνεί πολύ συχνά ή μερικές φορές με το ότι είναι πεισματάρης(40,2% και 49,4% αντίστοιχα), αλλάζει συχνά η διάθεση του (20,7% και 49,4% αντίστοιχα), είναι καχύποπτος (13,8% και 48,3% αντίστοιχα), πειράζει τους άλλους (24,1% και 49,6% αντίστοιχα) και εκνευρίζεται εύκολα(18,4% και 47,1% αντίστοιχα).

Επιθετική Συμπεριφορά

	Δεν ταιριάζει	Ταιριάζει μερικές φορές	Ταιριάζει πολύ συχνά
Αντιμιλά	39,1%	48,3%	12,6%
Σκληρός, μοχθηρός	65,5%	29,9%	4,6%
Απαιτεί προσοχή	57,5%	36,8%	5,7%
Καταστρέφει τα πράγματα του/της	72,4%	18,4%	9,2%
Καταστρέφει τα πράγματα άλλων	87,4%	10,3%	2,3%
Ανυπάκουος/η στο σχολείο	60,9%	33,4%	5,7%
Ανυπάκουος/η στο σπίτι	74,7%	19,6%	5,7%
Μπλέκει σε καβγάδες	73%	18,4%	8%
Επιτίθεται σε άλλους	81,6%	16,1%	2,3%
Φωνάζει πολύ, ουρλιάζει	63,2%	31%	5,8%
Είναι πεισματάρης/α	10,3%	49,4%	40,2%
Αλλάζει η διάθεση του/της	29,9%	49,4%	20,7%
Είναι καχύποπτος/η	37,9%	48,3%	13,8%
Πειράζει πολύ	26,4%	49,6%	24,1%
Εκνευρίζεται εύκολα	34,5%	47,1%	18,4%
Απειλεί τους άλλους	79,3%	17,2%	3,4%
Κάνει πολλή φασαρία	69%	24,1%	6,9%

Πίνακας 4.35

Συσχετίσεις

Για τη συσχέτιση δύο ποιοτικών ή μια ποιοτικής και μιας ποσοτικής μεταβλητής κάνουμε έλεγχο ανεξαρτησίας. Ουσιαστικά, ελέγχουμε την υπόθεση ότι οι δύο μεταβλητές δεν συσχετίζονται. Αν η σημαντικότητα του συντελεστή συσχέτισης Pearson είναι $< 0,05$, τότε η υπόθεση H_0 απορρίπτεται, δηλαδή οι δύο μεταβλητές είναι συσχετισμένες. Ο τρόπος αυτός χρησιμοποιήθηκε στις περιπτώσεις που φαίνονται στους παρακάτω πίνακες.

Μεταβλητή 1	Μεταβλητή 2	Σημαντικότητα του συντελεστή συσχέτισης Pearson
Φύλο	Πόνοι χωρίς γνωστή αιτία	0,072
Φύλο	Πονοκέφαλοι χωρίς γνωστή αιτία	0,327
Φύλο	Ναυτία χωρίς γνωστή αιτία	0,327
Φύλο	Πρόβλημα στα μάτια χωρίς γνωστή αιτία	0,879
Φύλο	Δερματικά προβλήματα χωρίς γνωστή αιτία	0,402
Φύλο	Κοιλιακοί πόνοι χωρίς γνωστή αιτία	0,058
Φύλο	Εμετοί χωρίς γνωστή αιτία	0,634

Πίνακας 4.36

Παρατηρούμε ότι σε καμία από τις παρακάτω περιπτώσεις δεν συσχετίζονται οι μεταβλητές αφού σε όλες η σημαντικότητα του συντελεστή συσχέτισης Pearson είναι $> 0,05$.

Μεταβλητή 1	Μεταβλητή 2	Σημαντικότητα του συντελεστή συσχέτισης Pearson
Φύλο	Καταστρέφω τα πράγματα μου	0,416
Φύλο	Καταστρέφω πράγματα άλλων	0,133
Φύλο	Κλέβω από το σπίτι μου	0,095
Φύλο	Κλέβω από άλλα μέρη	0,130

Πίνακας 4.37

Και στην περίπτωση του παραπάνω πίνακα δεν φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση του φύλου με κανέναν από τους παράγοντες που υποδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά.

Μεταβλητή 1	Μεταβλητή 2	Σημαντικότητα του συντελεστή συσχέτισης Pearson
Φύλο	Φυσική δραστηριότητα	0,450

Πίνακας 4.38

Παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει συσχέτιση των μεταβλητών του παραπάνω πίνακα, δηλαδή το φύλο των παιδιών δεν φαίνεται να παίζει κανένα ρόλο στη φυσική τους δραστηριότητα.

Μεταβλητή 1	Μεταβλητή 2	Σημαντικότητα του συντελεστή συσχέτισης Pearson
Ηλικία	Κάπνισμα	0,754
Ηλικία	Χρήση ουσιών	0,244
Ηλικία	Αλκοόλ	0,125

Πίνακας 4.39

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ ηλικίας και εξαρτησιογόνων ουσιών.

Κεφάλαιο 5^ο: Συμπεράσματα- Τρόποι αντιμετώπισης

Στο πεδίο των συμπερασμάτων, πριν παρουσιαστούν, αξίζει να αναφερθεί ότι ο αριθμός των μαθητών των σχολείων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν μικρός, όπως αναλυτικά παρουσιάστηκε παραπάνω. Μειονέκτημα αυτού αποτελεί, εκτός του ότι μικρότερος αριθμός συμμετεχόντων μειώνει και την εγκυρότητα του αποτελέσματος, το ότι συνήθως έγγραφη συγκατάθεση δίνεται από γονείς ανώτερου μορφωτικού επιπέδου και με ενδιαφέρον για την έρευνα, οπότε το δείγμα δεν είναι εντελώς αντιπροσωπευτικό. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, το 94,3% των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι έχουν ελληνική εθνικότητα, ενώ αυτό δεν είναι το πραγματικό ποσοστό των Ελλήνων μαθητών που φοιτούν σε σχολεία της Δ.Δ.Ε. Λευκάδας.

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν είναι η συγκέντρωση δεδομένων για ένα μεγάλο φάσμα ικανοτήτων, προσαρμοστικής λειτουργικότητας και προβλημάτων συμπεριφοράς αντιπροσωπευτικού δείγματος της μαθητικής κοινότητας των σχολείων Β/θμιας Εκπ/σης του Νομού Λευκάδας. Τα επιμέρους ερωτήματα που είχαν τεθεί αφορούσαν τη συμπεριφορά των εφήβων, τον εντοπισμό των κυριοτέρων προβλημάτων τους, την αναγνώριση των θετικών χαρακτηριστικών που αναγνωρίζουν οι ίδιοι ότι έχουν, την αξιολόγηση των μαθητικών τους επιδόσεων και τις κύριες ασχολίες τους εκτός του σχολείου.

Για να απαντήσουμε στα επιμέρους ερωτήματα χρησιμοποιήσαμε περιγραφική στατιστική. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν και τα οποία αποτελούν απάντηση στα ερωτήματα μας είναι τα ακόλουθα.

Όσον αφορά τη συμπεριφορά των εφήβων, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, δεν υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα. Τα περισσότερα από τα παιδιά που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο δεν είναι ανυπάκουα στο σπίτι ή στο σχολείο, δεν μπλέκουν σε καβγάδες, δεν κάνουν πολλή φασαρία και έχουν καλές σχέσεις με την οικογένεια και τους φίλους τους.

Τα κυριότερα προβλήματα των εφήβων σχετίζονται με το άγχος τους για το σχολείο και την κούραση που νιώθουν από τις απαιτήσεις του και από τις υπόλοιπες δραστηριότητες που έχουν στη διάρκεια της ημέρας, την έλλειψη ύπνου σε αρκετές περιπτώσεις, την

ανάγκη τους να είναι τέλειοι, την εναλλαγή της διάθεσης τους και τον εκνευρισμό που νιώθουν πολλές φορές.

Τα θετικά χαρακτηριστικά που αναγνωρίζουν οι ίδιοι ότι έχουν είναι η εμφάνιση, η καλοσύνη, η κοινωνικότητα, η υπομονή και η φιλικότητα. Παρόλο που τα περισσότερα παιδιά είχαν κάποιο θετικό χαρακτηριστικό να αναφέρουν, το 9,2% απάντησε ότι δεν έχει κανένα προτέρημα, γεγονός που δεδομένης της ηλικίας των παιδιών προκαλεί ανησυχία.

Όσον αφορά τις επιδόσεις τους στα μαθήματα, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες ισχυρίζονται ότι είναι πάρα πολύ καλές. Εντύπωση προκαλεί ότι οι μισοί περίπου πιστεύουν ότι βρίσκονται πάνω από το μέσο όρο στα μαθήματα για τα οποία ρωτήθηκαν (Νέα Ελληνικά, ιστορία, φυσική/χημεία και μαθηματικά).

Τέλος, ενθαρρυντικό είναι ότι πάρα πολύ μεγάλο ποσοστό αθλείται (μόνο το 2,3% απάντησε ότι δεν ασχολείται με κανένα άθλημα). Τα αθλήματα που συγκεντρώνουν τις μεγαλύτερες προτιμήσεις είναι, όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο, το ποδόσφαιρο, το μπάσκετ και το βόλεϊ. Γενικότερα, πάντως στον ελεύθερο χρόνο τους, ασχολούνται με διάφορες δραστηριότητες όπως είναι ή μουσική, ο χορός, το διαδίκτυο, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και το διάβασμα, ενώ σε μεγάλο ποσοστό συμμετέχουν σε αθλητικές ομάδες και πολιτιστικούς συλλόγους.

Στη συνέχεια, έχοντας υπόψη μας τα αποτελέσματα άλλων ερευνών, επιχειρήσαμε να συσχετίσουμε ορισμένα από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των εφήβων με άλλα τους χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, διερευνήθηκε η ύπαρξη σχέσης ανάμεσα στο φύλο των παιδιών και ψυχοσωματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν, στο φύλο και χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά, στο φύλο και τη φυσική δραστηριότητα και στην ηλικία και τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών.

Τα αποτελέσματα των παραπάνω συσχετίσεων έδειξαν ότι δεν υπάρχει εξάρτηση σε καμία από τις περιπτώσεις των μεταβλητών που μελετήθηκαν. Συγκεκριμένα, τα ψυχοσωματικά προβλήματα των παιδιών, η παραβατική συμπεριφορά και η συχνότητα με την οποία ασκούνται δεν φαίνεται να επηρεάζονται από το φύλο. Αντίστοιχα, ούτε η ηλικία επηρεάζει την χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών.

Γενικά, αυτό που φάνηκε από την παρούσα έρευνα είναι ότι τα παιδιά που κατοικούν στη Λευκάδα δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα, εκτός της κούρασης και του άγχους. Κατά συνέπεια, οι έφηβοι αυτό που έχουν κυρίως να αντιμετωπίσουν είναι η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση με την ταυτόχρονη ανάγκη τους για επίτευξη της ατομικής τους ταυτότητας.

Ειπώθηκε παραπάνω ότι κύριο μέλημα των εφήβων είναι να αποκτήσουν ατομική ταυτότητα. Αν και συνήθως αυτή επιτυγχάνεται χωρίς ιδιαίτερα τραύματα, αναταραχή ή άγχος υπάρχει ένα ποσοστό που παρουσιάζει τα φαινόμενα της ανομίας ή της αλλοτρίωσης.

Στις παραπάνω περιπτώσεις,, σύμφωνα με απόψεις έγκριτων ερευνητών, αυτό που πρέπει να κάνουν οι ενήλικες είναι να αφήνουν χώρο στον έφηβο, να μην είναι αυταρχικοί και να μην θέτουν συνεχώς περιορισμούς. Επιπλέον πρέπει να βοηθούν τους εφήβους να βρουν πληροφορίες για τον κόσμο και τον εαυτό τους. Τέτοιες πληροφορίες παρέχονται μέσω παραδειγματισμού, με συνομιλίες και με παροχή άμεσης εμπειρίας (Head, 2000).

Ειδικότερα, όπως προκύπτει από την εμπειρία μας στο πεδίο της συμβουλευτικής, αναφέρουμε ότι οι γονείς, οι οποίοι πρέπει να ακολουθούν κοινή γραμμή όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στο παιδί τους, πρέπει να του δίνουν ελευθερία και αν είναι δυνατόν προσωπικό χώρο.

Αλλά και οι ίδιοι οι έφηβοι πρέπει να συμφωνούν σε βασικούς κανόνες, κυρίως με τους γονείς τους, τους οποίους πρέπει να τηρούν, αναγνωρίζοντας ότι θέλουν να τους στηρίξουν και πολλές φορές δεν ξέρουν πώς να τους συμπεριφερθούν. Επίσης πρέπει να συζητάνε με τους γονείς τους για τα προβλήματα τους και να μην τους αφήνουν έξω από τη ζωή τους γιατί κάτι τέτοιο δημιουργεί μεγαλύτερο άγχος στους γονείς και κατά συνέπεια χειρότερη συμπεριφορά προς τα παιδιά τους, αφού φοβούνται για το χειρότερο.

Επίσης, όσον αφορά το σχολείο, προτείνεται ένα πρόγραμμα που να προωθεί την διερεύνηση και την υπεύθυνη επιλογή των μαθητών, την άσκηση ρόλων και την κοινωνική αλληλεπίδραση από γενιά σε γενιά, την κατανόηση της έννοιας του χρόνου και τον τρόπο με τον οποίο το παρελθόν συνδέεται με το παρόν ώστε να επιτευχθεί τελικά η ανάπτυξη της ταυτότητας με την αποδοχή του εαυτού. (Dreyer, 1994)

Συμπερασματικά, για να βοηθήσουμε τον έφηβο όταν αντιμετωπίζει προβλήματα, πρέπει να του δώσουμε ελευθερία χρόνου για την εξερεύνηση και την αβεβαιότητα, την οποία ο Erikson θεωρεί αναγκαία για την απόκτηση ταυτότητας (Head, 2000).

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Κοκκέβη Ά., Φωτίου Α., Σταύρου Μ., Καναβού Ε. (2011). *Η ψυχοκοινωνική υγεία των εφήβων*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Φωτίου Α., Σταύρου Μ., Ξανθάκη Μ., Καναβού Ε. (2011). *Η οικογένεια των εφήβων*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Φωτίου Α., Ξανθάκη Μ., Σταύρου Μ., Καναβού Ε. (2011). *Διατροφή, φυσική δραστηριότητα και σωματικό βάρος στους εφήβους*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Φωτίου Α., Σταύρου Μ., Καναβού Ε. (2011). *Οι έφηβοι και το σχολείο*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Φωτίου Α., Ξανθάκη Μ., Καναβού Ε. (2011). *Ο ελεύθερος χρόνος των εφήβων*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Ξανθάκη Μ., Φωτίου Α., Καναβού Ε. (2011). *Φιλικές σχέσεις και επικοινωνία στους εφήβους*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Φωτίου Α., Ξανθάκη Μ., Καναβού Ε. (2011). *Εξαρτησιογόνες ουσίες στην εφηβεία*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κοκκέβη Ά., Σταύρου Μ., Φωτίου Α., Καναβού Ε. (2011). *Έφηβοι και βία*. Σειρά Θεματικών Τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία Αθήνα: ΕΠΙΨΥ
- Κουρκούτας, Η., (2001). *Η Ψυχολογία του εφήβου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2011). *Σύγχρονα προβλήματα εφηβείας*. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α, Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε
- Πιάνος Κ., (2000). *Ψυχοκοινωνικές Διαταραχές και Αντιμετώπιση τους*, Αθήνα:

Έλλην

- Πολυχρονοπούλου, Στ. (1991). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Τριλιανός, Θ. (2002). *Η παρώθηση του μαθητή για μάθηση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση
- Achenbach, T. (2002). *Εγχειρίδια για τα ερωτηματολόγια και προφίλ σχολικής ηλικίας ΣΑΕΒΑ (Σύστημα Achenbach εμπειρικά βασισμένη αξιολόγηση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Head., J. (2000). *Εκπαιδεύοντας τους εφήβους*. Αθήνα: Σαββάλας
- Rigby, K. (2008). *Σχολικός εκφοβισμός*. Αθήνα: Τόπος

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Andreou, E. (2000). Bully/Victim Problems and Their Association with Psychological Constructs in 8 to 12 Year Old Greek School Children. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56
- Barkley, R.A. (1990). Attention – Deficit Hyperactivity Disorder: A hand book for diagnosis and treatment. New York: *Pergamon Press*.
- Coleman, J.C. and Henry, L. (1990), *The Nature Of Adolescence*, London: Routledge
- Crijnen, M.M., Achenbach, T.M., & Verhulst, F.C. (1997). Comparison of problems reported by parents of children in 12 cultures: Total problems, externalizing and internalizing. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36, 1269-1277.
- Dreyer, P.H. (1994), “Designing curricular identity interventions”, *Interventions for adolescent Identity Development*, Thousand Oaks, CA: Sage
- Ronald, E. (1989). Bullying: the Scandinavian research tradition. In Tattum, D.P., & Lane, D.A. (Eds.). *Bullying in schools*. London: Trentham Books.
- Steinhausen, H-C., Dorr, H.G., Kannenberg, R., & Malin, Z. (2001). The behavior profile of children and adolescents with short stature. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 21, 423-428.
- Vassallo, S., Smart, D., Sanson, A., Dussuyer, I., McKendry, B., Toumbourou, J., Prior, M., Oberklaid, F. (2002). *Patterns and Precursors of Adolescent Antisocial Behavior*. Victoria: Crime Prevention Victoria.

